



ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร

An Analytical Study of The Dharma in Alagaddūpama Sutta

¹พระแดนดิน คุเวสโก, พระครูสิริรัตนบัณฑิต

¹Phra Daendin Khavesako, Phrakru Siriratanbundit

¹คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email dandin12322@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) ศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร (2) วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร และ (3) ศึกษาหลักธรรมที่สร้างความสมดุลให้กับทุกแง่มุมในการพัฒนาชีวิต เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผลการวิจัย พบว่า โครงสร้างและสาระสำคัญของอลคัฑทุพมสูตรพบมูลเหตุที่มาจากทิลกฐิเลวของพระภิกษุชื่ออริกฐิ ที่อ้างว่ารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว กล่าวว่า เป็นธรรมก่อนอันตราย จึงเป็นเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พระอริกฐิคลาละทิลกฐิเลว นั้นลง ส่วนโครงสร้างในอลคัฑทุพมสูตร ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 12 คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ โอมปัมวรรค เรื่องที่ 2 สาระสำคัญในอลคัฑทุพมสูตร เป็นเรื่องเปรียบเทียบคุณดั่งอสรพิษ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องโทษของทิลกฐิชั่ว ทำให้พระภิกษุชื่ออริกฐิคลาละทิลกฐิเลว กาม โลภะ และมานะลง หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร ได้แก่ มิจฉาทิลกฐิ กาม โลภะ มานะ สามารถครอบงำจิตใจของมนุษย์ได้ ทางพระพุทธศาสนาจัดการแก้ไขกิเลสเหล่านี้ด้วยการลดความต้องการลงโดยอาศัยหลักธรรม การปฏิบัติ โดยใช้สติปัญญา และการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายเพื่อเอาชนะกิเลสภายในใจได้ ในที่สุดสามารถพัฒนาตนเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนการวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร พบว่า การศึกษาและปฏิบัติธรรมต้องเป็นไปอย่างถูกต้องและมีสติปัญญาคอยกำกับ ละวางอุปาทานชั้น 5 และทิลกฐิที่ผิด หลักธรรมสำคัญที่ช่วยในการศึกษาและปฏิบัติอย่างถูกต้อง คือ สัมมาทิฐิ และโยนิโสมนสิการ ป้องกันตนเองจากความเห็นผิดและติดอยู่ในกิเลสต่าง ๆ ทั้งคลายความยึดมั่นในกามคุณ ทำให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ปัญญา และพัฒนาสู่เป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

คำสำคัญ : อลคัฑทุพมสูตร, มิจฉาทิลกฐิ, กาม, โลภะ, มานะ

Abstract

This research aims to: (1) To study the Buddhist doctrines appearing in the Alagaddūpama Sutta, (2) To analyze those doctrines, and (3) To examine the principles that establish balance in all aspects of life development. This study is conducted as documentary research. Findings: The structure and essence of the Alagaddūpama Sutta reveal that its origin derives from the wrong view of the monk Aritṭha, who claimed to fully understand the Dhamma taught by the Blessed One and asserted that it involved no danger. This misconception prompted



the Buddha to admonish him and instruct him to abandon such wrong views. The structure of the Alagaddūpama Sutta is found in the Tipiṭaka, Volume 12, Suttanta Piṭaka, Volume 4, Majjhima Nikāya, Mūlapaṇṇāsaka, Opammavagga, Discourse 2. Its essential teaching compares sensual pleasures to poisonous snakes. The Buddha emphasized the dangers of wrong views, leading the monk Aritṭha to relinquish wrong views, sensual desires (kāma), greed (lobha), and conceit (māna). The doctrines appearing in the Sutta include micchādiṭṭhi (wrong view), kāma (sensual desire), lobha (greed), and māna (conceit), which can dominate the human mind. In Buddhism, overcoming these defilements requires reducing craving through doctrinal principles, right practice, mindful wisdom, and proper contemplation, thereby conquering inner defilements. Ultimately, this leads to self-development toward Nibbāna. The analysis of doctrines in the Alagaddūpama Sutta shows that the study and practice of Dhamma must be correct, guided by mindfulness and wisdom, abandoning clinging to the five aggregates and wrong views. The key doctrines supporting correct study and practice are sammādiṭṭhi (right view) and yonisomanasikāra (wise attention), which safeguard against wrong views and attachment to defilements. These enable detachment from sensual pleasures, fostering a life of mindfulness and wisdom, and progressing toward the highest goal in Buddhism: Nibbāna.

Keywords: Alagaddūpama Sutta, Micchādiṭṭhi, Kāma, Lobha, Māna

บทนำ

การศึกษาเรียนรู้ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ที่มีมาตั้งแต่แรกเกิด เริ่มต้นด้วยการใช้สัญชาตญาณในการเรียนรู้โลกภายนอก ต่อมาเมื่อเติบโตขึ้น การเรียนรู้ได้พัฒนาไปสู่การรับรู้และประสบการณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการ ผ่านการถ่ายทอดทฤษฎีจากแต่ละศาสตร์ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล เพื่อประกอบอาชีพ และส่งผลทางอ้อมต่อสังคมโดยรวม ด้วยการสร้างประชากรที่มีคุณภาพ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชน ประเทศชาติ และมวลมนุษยชาติในระยะยาว อย่างไรก็ตาม แม้การเรียนรู้ในเชิงวิชาการจะพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่มนุษย์กลับประสบภาวะที่เรียกว่า “โรคทางวิญญูณ” อันเกิดจากการขาดหลักธรรมในจิตใจ พุทธทาสภิกขุ (Buddhadasa Bhikkhu, 1998) ได้ชี้ให้เห็นถึงอาการของโรคทางวิญญูณว่า ได้แก่ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความสงสัย และความคิดที่ผิดจากหลักธรรม ซึ่งล้วนเป็นโรคที่บั่นทอนจิตใจมนุษย์อย่างยิ่ง ในวงการที่เรียกว่า “ไผ่หาธรรมะ” นั้น จึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษต่ออาการของโรคฯ แม้มักจะระวังเพียงในรูปธรรม แต่ในความเป็นจริง ความโลภในสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความรู้ หรือการบรรลุธรรม ก็อาจกลายเป็นอุปสรรคที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส ไม่เปิดใจรับฟังผู้อื่น และยึดติดในตนเอง (Ranchuan Intakamhaeng, 2014) ตลอดระยะเวลากว่า 2,500 ปีที่ผ่านมา วงการพระศาสนาเองก็ปรากฏความผิดเพี้ยนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้แต่ในสมัยพุทธกาลก็มีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเห็นผิดของภิกษุบางรูป ในหลายพระสูตรที่บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก หนึ่งในพระสูตรสำคัญคือ อลคัฑทุ



ปมสูตร ซึ่งมีเนื้อหาเปรียบเทียบการเรียนธรรมวินัยกับการจับงูพิษ โดยแสดงให้เห็นถึงอันตรายของทิกฺขุเลว ซึ่งนำไปสู่อกุศลวิบากกรรมและเป็นอุปสรรคต่อการเจริญในญาณ

อลคัฑทุพมสูตรปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 12 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โอปัมมวรรค ลำดับเรื่องที่ 2 มีเนื้อหาว่าด้วยภิกษุชื่ออริฏฐะซึ่งมีความเห็นผิด กล่าวอ้างว่าธรรมของพระพุทธเจ้าไม่มีโทษ อันเป็นการบิดเบือนคำสอน พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมโดยใช้อุปมาเรื่องงูพิษและแพ เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเข้าใจถึงความสำคัญของการเรียนรู้พระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง ด้วยท่าทีที่ไม่ยึดติดแม้ในตัวธรรม (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) อลคัฑทุพมสูตรยังแสดงถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความหลากหลาย เช่น การเปรียบเทียบด้วยอุปมา การเล่านิทาน การยกตัวอย่าง การใช้อุปกรณ์ช่วยสอน การเล่นคำ และการใช้ความหมายใหม่ (Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2014) โดยเฉพาะการใช้อุปมาเรื่อง “งูพิษ” เปรียบกับการเรียนรู้ที่ผิดวิธี และ “แพ” เปรียบกับการเรียนธรรมที่ใช้เพียงเพื่อข้ามฝั่ง มิใช่ยึดติดงานวิจัยที่เกี่ยวกับอลคัฑทุพมสูตรพบว่า หลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าใจธรรมะ เช่น มิงฉาทิกฺขุ มานะ และ กามคุณ 5 ล้วนเป็นสิ่งที่ขัดขวางความเจริญในการศึกษาและปฏิบัติ ผู้ที่หลงผิดในทิกฺขุย่อมนำไปสู่ความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมในระดับที่สูงขึ้น อลคัฑทุพมสูตรสอนให้ผู้ปฏิบัติตามมีเป้าหมายเบื้องต้นคือการไปสวรรค์ แต่สำหรับการบรรลุธรรมผลนิพพานนั้น จำเป็นต้องผ่านกระบวนการสำคัญ ได้แก่ การมีสัมมาทิกฺขุ (เชื่อในกฎแห่งกรรม อริยสัจ 4 และปฏิเสธสมุปปาท) การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ การคุ้มครองอินทรีย์ทั้งหก การมีสติสัมปชัญญะในทุกอิริยาบถ และการเจริญสมาธิในระดับหนึ่ง (Major General Dr. Chan Suwanwiphat, 2002) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นรากฐานที่นำไปสู่การพัฒนาจิต ปัญญา และการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในอลคัฑทุพมสูตร โดยเน้นธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดปัญญาในชั้นปฏิเวธ และวางรากฐานแนวทางใหม่ให้กับการเรียนรู้ของวงการคณะสงฆ์ โดยเสนอแนวทางวิเคราะห์พฤติกรรมและความคิดของผู้ศึกษา เพื่อพัฒนาไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางจริยศาสตร์ และการใช้ชีวิตที่ถูกต้องในทั้งระดับบุคคลและสังคมในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร
2. เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร
3. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สร้างความสมดุลให้กับทุกแง่มุมในการพัฒนาชีวิต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัฑทุพมสูตร” โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และหลักธรรมสำคัญ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในอลคัฑทุพมสูตร โดยอ้างอิงเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์



พระไตรปิฎก คัมภีร์ชั้นรอง หนังสือวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายและสนับสนุนเนื้อหา โดยยึดตามขอบเขตวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 ในด้านเอกสาร ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก แปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2535 เล่มที่ 12 พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ลำดับเรื่องที่ 2 ในโอมปัมมวรรค รวมถึงคัมภีร์อรรถกถา แปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2539 และคัมภีร์ชั้นรอง เช่น คัมภีร์ฎีกา คัมภีร์โยชนา คัมภีร์ปกรณ์วิเสส ตลอดจนหนังสือ เอกสาร ตำราวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิด ประมวลและสังเคราะห์เนื้อหา ตลอดจนพิจารณาประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้ต่อยอดได้

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัย พร้อมทั้งจัดทำข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

1. โครงสร้างและสาระสำคัญในอลคัททูปมสูตร ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในอลคัททูปมสูตร สรุปได้ ดังนี้

1) มูลเหตุที่มาของอลคัททูปมสูตร

อลคัททูปมสูตร (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยอสรพิษ เกิดขึ้นขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ได้เกิดมูลเหตุการณขึ้นในเหล่าสงฆ์พุทธสาวก จากพระภิกษุชื่ออริฏฐะ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อที่ มีทิฐิชั่วในความเห็นของตน โดยสรุปได้ว่า มูลเหตุที่มาของอลคัททูปมสูตร เกิดจากทิฐิเลวของพระภิกษุชื่ออริฏฐะ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อที่ โดยอ้างว่า รู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วและกล่าวว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นธรรมก่อนอันตราย ก็หาก่อนอันตรายไม่ จึงเป็นมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พระภิกษุชื่ออริฏฐะได้คลายละทิฐิเลวนั้นลง

2) โครงสร้างในอลคัททูปมสูตร

ในอลคัททูปมสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยอสรพิษ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 12 คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โอมปัมมวรรค ลำดับเรื่องที่ 2 โดยศึกษารวบรวมเนื้อหาไปตามลำดับเรื่อง ดังนี้

2.1) โครงสร้างอลคัททูปมสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โอมปัมมวรรค พระสูตรลำดับที่ 2 เรื่องอลคัททูปมสูตร

2.2) โครงสร้างเนื้อหาในอลคัททูปมสูตร โครงสร้างเนื้อหาในอลคัททูปมสูตร พระสังคีตจารย์จัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาจากที่มาของมูลเหตุ เป็นเรื่องอริฏฐะภิกษุคัดค้านพระธรรม ที่เป็นปัจจัยเป็นโทษของทิฐิชั่ว สาเหตุที่มาจากการเล่นธรรมของโมฆะบุรุษ เปรียบเทียบกับการเล่นธรรมของกุลบุตร พระพุทธเจ้าตรัสธรรมอุปมาด้วยแพให้เห็นภาพ ความเห็นปุถุชนและอริยสาวก ความสะดุ้งและความไม่สะดุ้ง ให้พิจารณาอนัตตลักษณะ การละสังโยชน์ การไม่ยึดถือ สุตท้ายปลายทางของหนทางอันประเสริฐ รวมทั้งลำดับพระอริยบุคคล



3) สารสำคัญในอรรถกถาปมสูตร

อรรถกถาปมสูตร (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) พระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยอสรพิษ ขณะที่พระพุทธเจ้าตรัสพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ได้เกิดเหตุการณ์ขึ้นในเหล่าสงฆ์พุทธสาวก มีพระภิกษุชื่ออริฏฐะ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อร้าย ได้เกิดทิฏฐิชั่วในความเห็นของตน

3.1 มูลเหตุของปัญหา มูลเหตุของปัญหาเกิดจากทิฏฐิเลวของพระภิกษุอริฏฐะ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อร้าย โดยอริฏฐะภิกษุคัดค้านพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว โดยกล่าวว่า ธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่อนอันตราย ก็หาก่อนอันตรายไม่ จึงเป็นมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องโทษของทิฏฐิชั่ว ทำให้พระภิกษุชื่ออริฏฐะได้คลายละทิฏฐิเลว กาม โลภะ และมานะนั้นลงได้

3.2 สาเหตุของปัญหา มีด้วยกัน 2 ประเด็นดังนี้

1) การเล่าเรียนธรรมของโมฆบุรุษ พวกเขาเล่าเรียนธรรมนั้นแล้วไม่ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา ธรรมเหล่านั้นจึงไม่ประจักษ์ชัดแก่พวกเขาผู้ไม่ไตร่ตรองเนื้อความด้วยปัญญา โมฆบุรุษเหล่านั้นเล่าเรียนธรรมมุ่งจะข่มขู่ผู้อื่น และมุ่งจะปลื้มตนจากคำนิทานว่าร้าย ย่อมไม่ได้รับประโยชน์แห่งธรรมนั้น เหมือนที่เหล่ากุลบุตรเล่าเรียนธรรมได้รับ ธรรมเหล่านั้นที่พวกเขาเรียนไม่ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์และเพื่อความทุกข์สิ้นกาลนาน

2) การเล่าเรียนธรรมของกุลบุตร พวกเขาเล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไม่ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา ธรรมเหล่านั้นจึงประจักษ์ชัดแก่พวกเขาผู้ไตร่ตรองเนื้อความด้วยปัญญา กุลบุตรเหล่านั้นเล่าเรียนธรรมมิใช่มุ่งจะข่มขู่ผู้อื่น และมิใช่มุ่งจะปลื้มตนจากคำนิทานว่าร้าย ย่อมได้รับประโยชน์แห่งธรรมนั้นเหมือนที่เหล่ากุลบุตรเล่าเรียนธรรมได้รับ ธรรมเหล่านั้นที่พวกเขาเรียนดีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุสันกาลนาน

3.3 ธรรมเทศนาสอนให้ดำเนินไปบนหนทางอันประเสริฐ ได้แก่ 1) ธรรมอุปมาด้วยแพ 2) ความเห็นของปุถุชนและอริยสาวก 3) อนัตตลักษณะ 4) การละสังโยชน์ 5) การไม่ยึดถือ และ 6) ลำดับพระอริยบุคคล

สรุปได้ว่า อรรถกถาปมสูตร เป็นเรื่องเปรียบเทียบคุณดั่งอสรพิษ สอนเรื่องโทษของทิฏฐิชั่ว ประเด็นการเล่าเรียนธรรมของโมฆบุรุษ ประเด็นการเล่าเรียนธรรมของกุลบุตร ประเด็นธรรมอุปมาด้วยแพ ประเด็นความสละสลวยและความไม่สละสลวย ประเด็นที่ภิกษุทูลถามว่า “เมื่อไม่มีสิ่งภายใน ความไม่สละสลวยจะพึงมีได้หรือ พระพุทธเจ้าข้า” อนัตตลักษณะ การละสังโยชน์ การไม่ยึดถือ และลำดับพระอริยบุคคล

2. ผลการวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาปมสูตร ผลการวิจัย พบว่า อุกุศลธรรมมีความสืบเนื่องตั้งแต่ มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ที่ลุ่มหลงอยู่ในกามคุณทั้งหลาย 5 ประการ เป็นปัจจัยที่สร้างความเป็นตัวตน ถิถอน มีมานะครอบงำ เป็นเหตุ

1. มิจฉาทิฏฐิ

1.1 ความหมายของมิจฉาทิฏฐิ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) หมายถึง เห็นผิด ความเห็นที่ผิดจากคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี มารดาบิดาไม่มี เป็นต้น และความเห็นที่ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์



1.2 มูลเหตุของการเกิดมิจฉาทิฎฐิ เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดมิจฉาทิฎฐินั้น มี 2 ปัจจัย คือ

1) **ปัจจัยภายใน** ได้แก่ ความยึดมั่น กำหนดพอใจในชั้น 5 ความยึดถือในอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) อวิชชา (ความไม่รู้จริง) ผัสสะ (การสัมผัส) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) วิตก (ความตรึง) อโยนิสมนสิการ (การไม่คิดไตร่ตรองโดยอุบายอันแยบคาย)

2) **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ อายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์) มิตรชั่ว เสียงแต่ที่อื่น หรือความรู้ที่ได้ยินได้ฟังจากที่อื่นหรือผู้อื่น เรียกอีกอย่างว่า ปรโตโฆสะ ซึ่งเกิดจากความเชื่อ ความชอบใจ การฟังตามเขาว่า ความตรึงตามอาการ ความปักใจเชื่อโดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองด้วยหลักโยนิโสมนสิการ

เหตุนี้ บุคคลที่มีความเห็นผิด ก็คือ ผู้ที่ได้รับปัจจัยทั้งสองด้านเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดความเห็น โดยขาดการคิดไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับมีความยึดมั่นถือมั่น และความกำหนดยินดีในชั้น 5 เป็นพื้นฐาน

1.3 **ประเภทของมิจฉาทิฎฐิ** คำสอนในพระพุทธศาสนา ได้มีการแบ่งไว้หลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภท มีความแตกต่างกัน โดยใช้จำนวนข้อของหลักธรรมเป็นหลักเกณฑ์ในการจัดแบ่ง ได้แก่ 1) มิจฉาทิฎฐิ 2 2) มิจฉาทิฎฐิ 3 3) มิจฉาทิฎฐิ 6 4) มิจฉาทิฎฐิ 10 5) มิจฉาทิฎฐิ 16 6) มิจฉาทิฎฐิ 20 7) มิจฉาทิฎฐิ 26 และ 8) มิจฉาทิฎฐิ 62

1.4 **โทษของมิจฉาทิฎฐิ** สำหรับโทษหรือผลร้ายที่จะได้รับในปัจจุบันและคติหรือภพภูมิเป็นที่ไปของผู้ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ ย่อมมีความแตกต่างกันตามประเภทของมิจฉาทิฎฐิ บุคคลและคติของผู้ที่มีมิจฉาทิฎฐิจะไม่สามารถไปเกิดในสวรรค์ได้ และไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ ด้วยเหตุนี้ มิจฉาทิฎฐิย่อมเชื่อว่า มีโทษภัยร้ายแรงทั้งต่อตนเอง และผู้อื่นหรือสังคมโลก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิรูป คือ กำจัดมิจฉาทิฎฐิออกจากใจผู้คนให้หมดไปโดยสิ้นเชิง แล้วเสริมสัมมาทิฎฐิขึ้นมาแทน

2. กาม

2.1 ความหมายของกาม

กาม (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) หมายถึง ความอยาก ความกำหนด ความใคร่ ความเพลิดเพลิน ความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางด้านจิตใจของ บุคคลที่ได้สร้างเงื่อนไขทางรูปที่เห็นทางตานั่นนำใคร่ นำปรารถนา นำพอใจ เสียงที่ได้ยินทางหูเป็นเสียงที่ไพเราะ รสที่ได้ลิ้มทางลิ้นนั้นอร่อย กลิ่นที่ได้กลิ่นทางจมูกนั้นมีกลิ่นหอม โผฏฐัพพะที่ถูกสัมผัสทางกายนั้นอ่อนนุ่มน่าจับ ต้อง ไม่ใช่หนทางที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินชีวิตของฝ่ายภิกษุ หรือผู้หวังความหลุดพ้น ผู้แสวงหาหนทางแห่งการพ้นความทุกข์

2.2 ประเภทของกาม กามมี 3 อย่าง คือ 1) กิเลสกาม 2) วัตถุกาม และ 3) กามคุณ 5

สรุปได้ว่า กิเลสกาม คือ ตัวจิตของเรา เป็นตัวใครในด้านกาม เป็นความคิดไม่ใช่วัตถุ ส่วนวัตถุกาม คือ วัตถุที่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด เกิดจากกิเลสไปยึดติดกับวัตถุ และกามคุณ 5 คือ ประโยชน์ของกาม มีอยู่ 5 ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกายที่น่าใคร่พอใจ

2.3 **โทษของกาม** ผลร้ายของกามที่เกิดจากนามธรรมก็ตาม หรือเกิดจากรูปธรรมก็ตาม หนักหนาเสมอ กัน เพียงแต่เกิดในความรู้สึกทางจิตใจเผาไหม้ร้อนแรง ขนาดทำให้แสงทางดับความร้อนแรงยิ่งเพลิงเผา จนไม่รู้ ถูกไม่รู้ผิด ไม่รู้ดีไม่รู้ชั่ว โทษของกามส่งผลให้การหาเลี้ยงชีวิตด้วยความลำบาก สำเร็จผลบ้าง ไม่สำเร็จผลบ้าง แต่



ไม่ว่าจะมีกิเลสมากมายเพียงใดก็ตาม พระธรรมก็ย่อมเป็นเครื่องอุปการะเกื้อกูลที่ดี เมื่อบุคคลฟังบ่อย ๆ เนือง ๆ ย่อมจะมีความรู้ความเข้าใจถึงโทษภัยของโลกะ สามารถค่อย ๆ อบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ สามารถรู้ลักษณะของโลกะว่าเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน และปัญญานี้เองเป็นธรรมที่จะดับโลกะได้อย่างเด็ดขาด การที่ปัญญาจะเจริญขึ้นได้นั้น ก็ต้องอาศัยการฟังพระธรรม ศึกษาพระธรรม พิจารณาไตร่ตรองพระธรรม ค่อย ๆ สะสมความเข้าใจถูก เห็นถูกไปตามลำดับ อดทนที่จะฟัง ที่จะศึกษาต่อไปด้วยความไม่ท้อถอย ที่สำคัญที่สุด คือ ไม่ขาดการฟังพระธรรม

3. โลกะ

3.1 ความหมายของโลกะ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) “โลกะ” เป็นอาการของจิตที่อยากได้ไม่รู้จักพอ เป็นความเศร้าหมองของจิต ซึ่งทำให้บุคคลแสวงหาสิ่งที่ต้องการในทางทุจริต เป็นรากเหง้าของอกุศลมูล เป็นกิเลสที่โน้มเอียงเข้าหาอารมณ์ คือ กามคุณ 5 เป็นสภาวะของจิตในขณะที่ปรุงแต่งเป็นบาป เป็นสาเหตุของความประพฤติที่เป็นอกุศลทางกาย วาจา โดยการละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งเกิดจากโลกะ

3.2 ประเภทของโลกะ พระไตรปิฎกได้กล่าวประเภทของความโลภว่า มี 3 ประเภท ได้แก่

- 1) โลกะในพระวินัยปิฎก 2) โลกะในพระสุตตันตปิฎก และ 3) โลกะในพระอภิธรรมปิฎก

สรุปได้ว่า คำอธิบายลักษณะของความโลภในคัมภีร์พระไตรปิฎกปรากฏทัศนะหรือแนวคิดหลายมิติ คือ (1) ความโลภทำให้คนประพฤติผิดศีลธรรม (2) ความโลภทำให้จิตใจเศร้าหมอง และ (3) ความโลภตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์

3.3 โทษของโลกะ สรุปได้ว่า โทษของโลกะจะส่งผลทำให้มีความทุกข์ ทำให้ทำชั่ว ทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ เพราะว่าโลกะเป็นความติดข้องในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่กระทบสัมผัส แม้ในครั้งพุทธกาลก็มีพระโลศกตีสสะ ในอดีตชาติติดข้องในตระกูล มีโลกะที่ทวงแหวนในสกุล ทำให้ท่านต้องไปเกิดในอบายภูมิเพราะโลกะเป็นเหตุ

4. มานะ

4.1 ความหมายของมานะ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) มานะ หมายถึงความยึดถือ อันเกิดจากการปรุงแต่ง คือ ราคะ (การให้ค่า ตีราคา) ว่าสิ่งต่าง ๆ หยาบ ประณีต หรือเสมอ ทั้งที่สิ่งทั้งปวงเป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา) ดับไปได้ด้วยการมองทุกสรรพสิ่งเป็นจุดความว่าง (สุญญตา) การสิ้นไปของมานะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิราคะ

4.2 ประเภทของมานะ มานะเกิดขึ้นเพราะอาศัยวัตถุเป็นเหตุเกิด และไม่มีวัตถุเป็นเหตุเกิด เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะแสดงภาวะอาการออกไปได้หลายลักษณะตามเหตุนั้น ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทั้งหมด 10 ประเภท โดยมานะทั้ง 10 ชนิดนี้ เกิดมาจากอุปาทานว่ามีตัวตนซึ่งเป็นสัจจะธาตุญาณเกิดขึ้นว่า มีตัวตน เอาตัวตนเป็นที่ตั้งแห่งการวัดแห่งการวางมาตรฐาน ตามสติปัญญา ความคิด ความนึก ความโง่ ความหลงผิด ก็เกิดความสำคัญมั่นหมายต่างกัน อย่างนี้ซึ่งเป็นกิเลส ถ้าสำคัญว่าดีกว่าเขาก็เกิดความรู้สึกอย่างหนึ่ง ถ้าเท่ากันกับเขา ก็เกิดความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง เลวกว่าเขา ก็เกิดความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง เป็นความถือตัวที่ไม่เป็นไปตามความเป็นจริง เรียกว่า อยากตามมานะ ได้แก่ ตัวเป็นชนชั้นสูงก็ถือว่าตนเป็นชนชั้นต่ำ ความถือตัวที่เป็นไปตามความจริงทั้ง 3 อย่างนี้ เป็นกิเลสที่ประณีตละเอียดมาก แม้พระสัททพาคามีอริยบุคคลเท่านั้น ที่ละได้เด็ดขาด



4.3 โทษของมานะ โดยมานะจะมีผลเสีย ดังนี้ 1) ผลเสียต่อการทำงาน 2) ผลเสียต่อกลุ่ม 3) ผลเสียต่อวัฒนธรรม 4) ผลเสียต่อเสรีภาพ และ 5) ผลเสียต่อกิจกรรม มานะมีแต่ผลเสีย มีโทษโดยสรุป ดังนี้

1) โทษต่อตนเอง คือ ทำให้ติดตนอยู่ในทุกขในวัฏฏสงสาร

2) โทษต่อสังคม คือ มีมานะแล้วจะคบคนอื่นก็ลำบาก และคนอื่นจะมาคบก็ลำบากเหมือนกัน กลายเป็นคนแคบในสังคม ทำให้เสียหมู่คณะ ทำลายมนุษยสัมพันธ์ ไม่มีใครคบหาสมาคมเป็นเพื่อน คนทั้งหลายพากันรังเกียจเพราะคนมีมานะเป็นคนเอาใจยาก เช่น การแตกแยกของวรรณะทั้งสี่

ดังนั้น ไม่ควรให้มานะเกิดขึ้นเพราะมานะมีแต่โทษเป็นกิเลสที่ทำให้หมู่สัตว์ติดตนอยู่ในวัฏฏสงสาร เป็นสิ่งที่ต้องละ ต้องถอนเสีย อย่าให้มีอยู่ในจิตใจ โดยทางออกของมานะ คือ ต้องเลิก ต้องถอน ต้องละมานะความถือตัวเพื่อตัวเองก่อน เมื่อเกิดความรู้สึกที่มีความภาคภูมิใจในตัวเอง ต้องมีความรู้ ความเข้าใจเหตุผลในสิ่งที่กระทำ ความภูมิใจในตัวเองนั้น คือ ต้องมีฉันทะ ความอยากรู้ความจริง อยากทำความดี รักงาน รักจะทำสิ่งที่มองเห็นคุณค่าว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นสิ่งที่ประโยชน์ ต้องมีเมตตากรุณาต่อกัน มีหลักทศ 6 และทำศีลให้หมดจด ทำสมาธิให้หมดจด โดยปัญญาคอยควบคุม

5. สรุป

สรุปได้ว่า หลักธรรมที่ปรากฏในอลคัททูปมสูตร ได้แก่ มิจฉาทิณฺณิ กาม โลภะ มานะ สามารถครอบงำจิตใจของมนุษย์ได้ กิเลสเหล่านี้จัดเป็นภัยคุกคามต่อความสงบสุขของมวลมนุษย์โดยแท้ ผู้ใดเมื่อถูกความโลภครอบงำแล้ว มักทำให้ขาดสติ มีความกระวนกระวายอยากได้ อยู่ไม่เป็นสุข ชักนำไปสู่การก่อความเบียดเบียนสร้างความทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น

ทางพระพุทธศาสนา มีวิธีรับมือกับความโลภ และการจัดการแก้ไขปัญหอันเกิดจากความโลภ ด้วยวิธีการอันแยบคายหลายอย่าง ทั้งด้วยวิธีส่งเสริมให้เต็มความโลภนั้นให้เต็ม ด้วยการขยันหา ขยันเก็บ มีมิตรคู่ใจที่ดีฉลาดในการจับจ่ายใช้สอย ทั้งด้วยวิธีให้ลดความต้องการนั้นลง โดยอาศัยหลักธรรม การปฏิบัติ ใช้สติปัญญา การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย เพื่อเอาชนะความโลภภายในใจนั้นได้ สามารถพัฒนาตนไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพานได้ในที่สุด

วิธีฝึกเจริญสติ คือ หัดรู้ทันสภาวะธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นก็จะรู้ทัน เช่น ตอนนั้นนั่งแกว่งเท้า จิตก็รู้ว่าเท้าแกว่ง เป็นการสังเกตที่ร่างกาย หากทำได้เช่นนี้ จิตหลงไปก็จะมีสติรู้ว่าจิตหลง จิตเคลื่อนไหวก็รู้ว่าจิตเคลื่อนไหว อย่างนี้เรียกว่าจิตมีสติ จิตที่เคลื่อนไหวไปในกิเลสทั้งสาม โภคะ โภคะ และหลง เป็นอกุศลจิต แต่เมื่อจิตรู้ตามทันอารมณ์ จิตเกิดปัญญา กลายเป็นกุศลจิต

เมื่อจิตมีสติแล้ว สิ่งก็ตามมา คือ สมาธิ จิตที่เคลื่อนไปในอารมณ์ทั้ง 3 เพราะมีนิวรณ์ (เครื่องกั้น) เมื่อจิตมีสติ นิวรณ์ดับ จิตก็ไม่ใช่อกุศลจิต สมาธิเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความฟุ้งซ่าน เมื่อจิตคิดฟุ้งซ่านก็จะแกว่งเข้าหา กาม และกิเลสตัวอื่น ๆ สมาธิที่ดี คือ สมาธิที่เกิดขึ้นเอง จิตที่เป็นกุศลจะกลายเป็นจิตที่นุ่มนวล แต่ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใดแล้วยังทำให้หนทางแห่งพระนิพพานอยู่ไม่ไกลอีกด้วย

เมื่อฝึกฝนเจริญสติจนกระทั่งรู้ทันทั้งใจและกายได้ ไม่ว่าจิตจะเคลื่อนไปที่ไหน เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สติจะทันรู้ทุกช่องทางที่จิตเคลื่อนไป เมื่อเป็นเช่นนี้ กิเลสก็กระเจิงหนีเพราะมีสติรู้ทันทำให้กิเลสเกิดได้ยาก ถึงสถานการณ์ทางโลกจะไม่สงบแต่สามารถสงบได้ด้วยจิตที่ไม่หวั่นไหว ดังคำที่ว่า “จิตที่ฝึกมาดีแล้วย่อมนำสุขมาให้”



3. ผลการศึกษาศึกษาหลักธรรมที่สร้างความสมดุลให้กับทุกแง่มุมในการพัฒนาชีวิต ผลการวิจัยพบว่า องค์กรพุทธมสตรสอนให้เข้าใจว่า การศึกษาและปฏิบัติธรรมต้องเป็นไปอย่างถูกต้องและมีสติปัญญา เพื่อเข้าถึงแก่นแท้ของธรรมและละวางความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) โดยเฉพาะในชั้น 5 และทฤษฎีที่ผิด ซึ่งเปรียบได้กับการจับงูพิษผิดวิธีที่นำมาซึ่งอันตรายและทุกข์ทรมาน หลักธรรมสำคัญที่ช่วยให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นไปอย่างถูกต้อง คือ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) และโยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย)

สัมมาทิฐิ คือ รากฐานและเป้าหมาย เป็นกรอบความคิดที่ถูกต้องในการเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และกฎแห่งกรรม การมีสัมมาทิฐิช่วยให้ไม่หลงผิดไปในมิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิด) และเห็นแจ้งในโทษของกามคุณ ทำให้ไม่ยึดติดและไม่หันเหออกนอกทางสู่การละกิเลสและพ้นทุกข์

ส่วนโยนิโสมนสิการ คือ เครื่องมือในการพัฒนาสัมมาทิฐิและป้องกันกิเลส เป็นกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างแยบคาย ช่วยให้พิจารณาข้อสงสัยและสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง ค้นหาเหตุผล แยกแยะความจริง ทำให้สัมมาทิฐิมั่นคงยิ่งขึ้น และป้องกันมิจฉาทิฐิ นอกจากนี้ โยนิโสมนสิการยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพิจารณากายและใจตามความเป็นจริง (วิปัสสนา) เพื่อให้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และอนัตตาของกามคุณ ซึ่งนำไปสู่ความเบื่อหน่าย การคลายกำหนัด และลดความยึดมั่นถือมั่น

ดังนั้น สัมมาทิฐิเปรียบเหมือนกับแผนที่ และโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือ เมื่อทำงานร่วมกันแล้วจะสามารถป้องกันตนเองจากความเห็นผิดและกิเลสต่าง ๆ รวมถึงคลายความยึดมั่นในกามคุณที่นำมาซึ่งทุกข์ ทำให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีสติ มีปัญญา และมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ ความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

การศึกษาพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม หากไม่ถูกต้องย่อมนำไปสู่ความเห็นวิบัติ เช่น การศึกษาพระวินัยผิด ทำให้เป็นผู้ทุศีล การไม่เข้าใจธรรมในพระสูตร ทำให้เป็นมิจฉาทิฐิ และการไม่พิจารณาในการศึกษาพระอภิธรรม ทำให้จิตฟุ้งซ่านได้ ผู้ศึกษาแบ่งได้เป็นพระอริยะและปุถุชน โดยพระอริยะเข้าใจธรรมได้ถูกต้อง ส่วนปุถุชนอาจตีความตามความเข้าใจของตน ซึ่งหากคลาดเคลื่อนก็ชื่อว่า กล่าวต่อพระพุทธเจ้า อันเป็นโทษใหญ่ ผู้ศึกษาจึงต้องรอบคอบ ละเอียดถี่ถ้วน เพื่อไม่ให้หลงผิดในธรรม พระพุทธเจ้าตรัสเตือนว่า การยึดถือผิด เช่น กรณีพระอริยฐานะที่กล่าวว่า ธรรมไม่ก่อโทษ นำไปสู่การประพดผิดผิด กลายเป็นผู้ทุศีล หรือผู้ไม่เข้าใจคำตรัสเรื่องบุคคล 4 ประเภท ก็ย่อมกลายเป็นมิจฉาทิฐิ และการคิดเกินขอบเขตในอภิธรรมก็ทำให้จิตฟุ้งซ่าน เข้าข่ายอนินโดยอันตรายถึงขั้นวิปัสสนาได้ ดังนั้น การศึกษาพระธรรมวินัยโดยไม่ถูกต้อง ย่อมนำไปสู่ความเสื่อมทั้งด้านศีล ทิฐิ และจิตใจ

2) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

(1) ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ใช้เพิกถอนมิจฉาทิฐิ กาม โลภะ และมานะตามหลักพุทธธรรม

(2) ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนามิจฉาทิฐิ กาม โลภะ และมานะ เป็นสัมมาทิฐิ กามคุณ 5 อโลภะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน การไม่ถือตัวตามหลักพุทธธรรม



(3) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของแบบเรียนที่นำไปสู่การเข้าใจธรรมที่ผิด รวมทั้งการปลูกฝังจิตสำนึกให้ไม่เข้าใจผิดจนกระทั่งการเรียนธรรมเกิดเป็นโทษ

บรรณานุกรม

- Buddhadasa Bhikkhu. (1998). *Universal Disease Remedy* (2nd ed.). Bangkok: Sookkapabjai Publishing.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitaka: Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Major General Dr. Chan Suwanwiphat. (2002). *Alagaddūpama Sutta* (2nd ed.). Bangkok: Siam Publishing, Kledthai Co., Ltd.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2014). *Buddhadhamma: Computer Data Edition 8* (39th ed.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Ranchuan Intakamhaeng. (2014). *The Practice of the Mind*. Bangkok: Amdaeng Chiam Matsuk.